

ความยุติธรรม : จอห์น รอลส์

Justice : John Rawls

พระวี หมื่นสุข¹ และ จรัส ลีกา²,

สุพจน์ แก้วไพฑูรย์³ และ พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์⁴

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2}

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่^{3,4}

Phornravi Muensuk¹ and Jaras Leeka²,

Supot Kaewphaitoon³ and Phoonsrap Ketveerapong⁴

Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus^{1,2}

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus^{3,4}

Corresponding Author, Email: phornravi1967@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอถึงความยุติธรรมในทัศนะของจอห์น รอลส์ ซึ่งพบว่าความยุติธรรมเป็นรากฐานคุณธรรมที่สำคัญของสถาบันสังคมที่มีอยู่ในรูปแบบของความเที่ยงธรรมที่ถูกนำมาใช้ปฏิบัติกับทุกคนในสังคมอย่างเท่าเทียมด้วยการนำเอาหลักเสรีภาพ และเสมอภาคมารวมกันแล้วให้ทุกคนในสังคมปลดปล่อยตัวเองออกจากสถานภาพที่เป็นอยู่แล้วกลับไปสู่สถานะดั้งเดิมคือความไม่รู้ เพราะความไม่รู้เป็นความเท่าเทียมที่มนุษย์มีเท่ากัน ซึ่งจอห์น รอลส์ เรียกว่า “ม่านแห่งความไม่รู้” ด้วยวิธีการสลัดสถานะเดิมทางสังคมที่ตนเป็นอยู่ออกไปให้หมดแล้วจึงร่วมกันสร้างหลักแห่งความเที่ยงธรรมขึ้นจึงได้ชื่อว่า “ความยุติธรรม”

คำสำคัญ: เสรีภาพ; ความยุติธรรม; ความเที่ยงธรรม

* ได้รับบทความ: 6 มิถุนายน 2567; แก้ไขบทความ: 19 กันยายน 2567; ตอรับตีพิมพ์: 30 กันยายน 2567

Abstract

The purpose of this academic article is to present the concept of justice from the perspective of John Rawls. It is found that justice is a fundamental virtue of social institutions, manifested in the form of fairness, applied equally to everyone in society. This is achieved by combining the principles of liberty and equality, and then having everyone in society shed their existing status and return to an original position of ignorance. This ignorance represents the equality that all humans share, which John Rawls refers to as the "veil of ignorance." By discarding all previous social statuses, people collectively create principles of fairness, which is what Rawls defines as "justice."

Keywords: Liberty; Justice; Fairness

บทนำ

“ความยุติธรรม (Justice)” เป็นแนวคิดที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณโดยเฉพาะในยุคปรัชญากรีก นักปรัชญาสมัยนั้นเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้เป็นไปตามธรรมชาติ กฎธรรมชาติเป็นสิ่งที่ควบคุมความคิดและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในโลก มนุษย์จัดว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิตรู้จักใช้ความคิด รู้จักใช้เหตุผล และสามารถนำเอากฎธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมได้ เป็นกฎที่สมบูรณ์ และมีอยู่ทั่วไปตลอดเวลา ส่วนกฎหมายนั้นเป็นกฎที่เกี่ยวกับความประพฤติของบุคคลเฉพาะหมู่ ไม่คงอยู่ตลอดเวลา กฎหมายที่ดีจะต้องไม่ขัดกับกฎธรรมชาติ สรุปได้ว่า ความยุติธรรมกับกฎหมายนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน กฎหมายจะขัดกับธรรมชาติไม่ได้ ถ้ากฎหมายขัดแย้งกับความยุติธรรมแล้ว เราก็ไม่อาจเรียกสิ่งนั้นว่ากฎหมายได้เลย ส่วนแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง ไม่มีหลักความยุติธรรมอื่นนอกเหนือจากกฎหมาย บุคคลจะมีสิทธิหน้าที่อย่างใดขึ้นอยู่กฏหมายไม่ได้ขึ้นอยู่กับความยุติธรรม หรืออีกนัยหนึ่งกฎหมายย่อมเป็นกฎหมายอยู่นั่นเองแม้จะไม่ยุติธรรม ตามแนวคิดสำนักกฎหมายบ้านเมืองนี้ กฎหมายจึงสามารถแยกออกจากความยุติธรรมได้ และทุกคนต้องปฏิบัติตาม ซึ่งสวนทางกับแนวคิดกฎหมายธรรมชาติ” (โสภณ รัตนกร , 2555 : 375-384) จากแนวคิดดังกล่าวนี้ยังพบว่า กฎหมายหมายกับความยุติธรรมเป็นเรื่องสำคัญในระบบกฎหมายของนานาประเทศซึ่งในทางนิติปรัชญาถือว่า ความยุติธรรมเป็นความรู้ลึกที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์เกี่ยวกับความสัมพันธ์บางอย่างว่า ถูก ผิด หรือไม่เป็นธรรม ซึ่งความยุติธรรมนี้ดำรงอยู่ในลักษณะถาวรวิสัยไม่ได้ขึ้นอยู่ความนึกคิดของบุคคลแต่อย่างใด (สมยศ เชื้อไทย, 2548 : 184-185)

นอกจากนี้ยังพบว่า “ความยุติธรรม” นี้ในทัศนะของนิติปรัชญามองว่าเป็นปัญหาทางจริยศาสตร์ที่มักจะตั้งคำถามว่า กฎหมายมีความยุติธรรมหรือไม่ หรือคำพิพากษาเป็นธรรมหรือไม่ ซึ่งโดยทั่วไปมักจะเข้าใจว่ากฎหมายหรือเรื่องคดีความต่าง ๆ นั้น ความยุติธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่ง และเชื่อว่ากฎหมาย

กับความยุติธรรมนั้นแยกกันไม่ได้ แล้วจึงตั้งคำถามว่า กฎหมายกับความยุติธรรม มีความสัมพันธ์กันอย่างไร ในลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า เรากำลังประเมินกฎหมายว่า มีคุณค่า หรือไม่มีคุณค่า เพราะความมีคุณค่าทางกฎหมาย ก็คือ อุดมคติของกฎหมายนั่นเอง (ปรีดี เกษมทรัพย์, 2557 : 69) และในเรื่องเดียวกันนี้มีทัศนะต่าง ๆ ที่พยายามให้คำตอบกับปัญหาเรื่องความยุติธรรม ได้มีข้อถกเถียงเรื่องเกณฑ์การตัดสินเพื่อนำมาตอบปัญหาในเรื่องของความยุติธรรม เช่น กลุ่มเสรีนิยม (Liberalism) จะให้ความสำคัญกับเสรีภาพ ส่วนกลุ่มสังคมนิยม (Socialism) จะเน้นแนวคิดเรื่องความเสมอภาค ทั้งสองทัศนะนี้ถูกกล่าวอ้างว่ามีอุดมคติทางสังคมที่แตกต่างกัน จอห์น รอลส์ เป็นนักปรัชญาการเมืองในยุคปัจจุบันที่พยายามแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องความยุติธรรมที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น (เกษดา ทองเทพไพโรจน์, 2553 : 1)

จอห์น รอลส์ ได้นำเสนอความยุติธรรมที่ได้ประสานแนวคิดทั้งสองดังกล่าว โดยให้ทัศนะว่าธรรมชาติของคนแตกต่างกัน แต่สังคมต้องมีหลักเกณฑ์ที่จะทำให้คนที่แตกต่างกันไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากความต่างนั้น ความยุติธรรมที่รอลส์นำเสนอ นั่นคือความยุติธรรมทางสังคมที่ต้องประสานแนวคิดเรื่อง เสรีภาพและความเสมอภาค เข้าไว้ด้วยกัน โดยมีเหตุผลสนับสนุนที่รอลส์เขียนไว้ในหนังสือเรื่องทฤษฎีความยุติธรรมซึ่งมีรูปแบบเป็นทฤษฎีสัญญาประชาคมโดยมีลักษณะเป็นเหตุการณ์สมมติในการแสวงหาความยุติธรรมในฐานะความเที่ยงธรรม รอลส์เสนอหลักการที่ว่าสภาพสังคมในสถานการณ์เริ่มต้นที่มนุษย์ผู้มีเหตุผลได้รวมตัวกันทำสัญญาประชาคม โดยที่มนุษย์แต่ละคนนั้นตกอยู่ในสภาพที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับสถานภาพความเป็นอยู่ของตน เมื่อมนุษย์ตกอยู่ใน “ม่านแห่งความไม่รู้จริง” มนุษย์จึงต้องการเลือกหลักความยุติธรรมที่มีความเที่ยงธรรม ซึ่งหลักความยุติธรรมของรอลส์นั้นมีพื้นฐานมาจากสิทธิและเสรีภาพที่เท่าเทียม โดยความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่บุคคลที่เสียเปรียบที่สุดในสังคมทั้งนี้ก็เพื่อให้ต่างคนต่างได้ประโยชน์ ทำให้เกิดสังคมอุดมคติซึ่งเป็นสังคมที่มีการจัดระเบียบอย่างดีและเป็นสังคมที่มีความยุติธรรมอย่างสมบูรณ์ (เกษดา ทองเทพไพโรจน์, 2553 : 2) เมื่อรอลส์นำเสนอทฤษฎีความยุติธรรมเขาจึงได้รับความนิยมเป็นอย่างมากเพราะเขาได้กลับไปใช้เหตุผลในเชิงปทัสสถาน (Lehning, 2009, : 14) ด้วยการหันไปให้คุณค่า และนำเอาความคิดของนักปรัชญาในยุคก่อนหน้านั้นมาประกอบสร้างเป็นข้อเสนอของตนเองพร้อมกับการวิเคราะห์ และกระตุ้นให้ข้อเสนอดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น จนทำให้ข้อเสนอของรอลส์ได้รับผลตอบรับทางการอย่างท่วมท้นทั้งในแง่ของการนำไปปรับใช้ และปฏิกิริยาจากการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ (ทวีป มหาสิงห์, 2563 : 4)

ดังนั้น เพื่อความกระจ่างชัดว่า “ความยุติธรรมของจอห์น รอลส์” ดังที่นำเสนอมาแล้วนี้ มีนัยที่แตกต่างกับแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของนักปรัชญาการเมืองคนอื่น ๆ อย่างไร และความยุติธรรมนั้นเกิดขึ้นเพราะข้อตกลงทางสังคมจริงหรือไม่ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้ให้ความสำคัญในการกระจายความเสรีภาพขึ้นพื้นฐานที่ต้องคำนึงถึงความเที่ยงของมนุษย์เป็นสำคัญโดยมีเป้าหมายคือปัจเจกบุคคล

ได้เสรีภาพ และมีอิสระในการเลือกการดำเนินชีวิตตามกรอบประชาธิปไตยด้วยการมีสิทธิทางการเมือง และสามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ได้อย่างเท่าเทียม เช่น การศึกษา และอาชีพ เป็นต้น

แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของจอห์น รอลส์

แนวคิดเรื่องความยุติธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้ถกเถียงกันมาตั้งแต่สมัยยุคกรีกโบราณด้วยการตั้งคำถามว่าอะไรคือความยุติธรรมสำหรับมนุษย์และมีความเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกนี้มีความเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ และกฎของธรรมชาติเป็นสิ่งที่ควบคุมระบบความคิด และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของโลกใบนี้ มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์ที่รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลที่สามารถนำกฎธรรมชาติมาใช้เพื่อก่อประโยชน์แก่สังคมในฐานะเป็นกฎที่สมบูรณ์ และดำรงอยู่ตลอดเวลา ส่วนกฎหมายเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์เฉพาะกลุ่มไม่คงอยู่ตลอดเวลาเหมือนกฎธรรมชาติ และกฎหมายที่ดีจะต้องไม่ขัดกับกฎธรรมชาติ (โสภณ รัตนกร, 2555 : 375-384) แนวคิดดังกล่าวนี้ได้นำเสนอความยุติธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรหรือความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งมีสาระในการจัดสรรทรัพยากร และสิ่งที่ควรได้รับในสังคม ดังปรากฏให้เห็นจากนักปรัชญาในยุคโบราณ เช่น เพลโต อริสโตเติล คัมภีร์ Talmud ของชาวยิว หรือในยุคกลางจากคำสอนของคริสต์ศาสนา จนถึงโลกสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 18 เช่น เดวิด ฮูม, อדם สมิท, เจมส์ เมดิสัน รวมถึงปฏิกิริยาที่มีต่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมเช่น คาร์ล มาร์ก การชักนำให้รัฐเข้ามาช่วยในการจัดสรรผ่านแนวคิดกลุ่มประโยชน์นิยมจนมาสู่ศตวรรษที่ 20 ที่นักคิดร่วมสมัยเช่น จอห์น รอลส์, โรเบิร์ต โนซิก, โรนัลด์ ดวอร์กิน, เจอรัลด์ โคเฮน, อมาตยา เซน และมาร์ธา นูสซาม เป็นต้น (ทวีป มหาสิงห์, 2563 : 3) จอห์น รอลส์ เป็นนักคิดคนหนึ่งที่ได้มีส่วนเข้าร่วมในสนามแห่งความคิดของ “ความยุติธรรมทางสังคม” ในฐานะเป็นนักปรัชญาการเมืองร่วมสมัยที่มีความโดดเด่นคนหนึ่งในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเขาได้นำเสนอหลักการในเรื่องความยุติธรรมคือ ความเป็นธรรม (Justice as Fairness) โดยเขาได้กล่าวว่า “ความยุติธรรมคือคุณธรรมของสถาบันทางสังคม” (Rawls, 2005 : 3) นอกจากนี้แนวคิดความยุติธรรมของจอห์น รอลส์ ในฐานะเป็นนักปรัชญาการเมืองตะวันตกสมัยใหม่ชาวอเมริกันที่ได้แสวงหาหลักของความยุติธรรมจากการตกลงร่วมกันของบุคคลในลักษณะทฤษฎีพันธสัญญาและให้คำตอบของความยุติธรรม คือ สัญญาประชาคมที่เป็นรากฐานของสังคม การเมือง รัฐธรรมนูญ การปกครองของรัฐ การบัญญัติ หรือการใช้กฎหมายจึงต้องสอดคล้องกับหลักความยุติธรรมอันเป็นรากฐานของสังคม (ศุภชัย ศุภผล, 2538 : 101) โดยรอลส์ได้สร้างกฎเพื่อเป็นการทดลองทางความคิด (Thought Experiment) ในการพิสูจน์ความยุติธรรม เรียกชื่อว่า “สถานะแรกเริ่ม (The original position)” ที่มีการใช้วิธีการทดลองทางความคิดด้วยการสมมติให้มนุษย์ย้อนกลับไปอยู่ในสถานะแรกเริ่ม เพื่อค้นหาความยุติธรรมทางสังคม สถานะแรกเริ่มนี้ คือ สิ่งที่รอลส์เรียกว่า “ม่านแห่งความไม่รู้ (Veil of Ignorance)” ภายใต้ม่านแห่งความไม่รู้นี้เองข้อแตกต่างด้านเชื้อชาติเพศ สถานะทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ขาดกำเนิด และสติ

ปัญหา เป็นต้น รอลส์ถือว่าเป็นสิ่งไร้เหตุผลในทางศีลธรรม เพราะเป็นการได้มาด้วยความบังเอิญไม่สามารถอธิบายได้ สิ่งเหล่านี้นำมาซึ่งโอกาสในการเลือกที่ไม่เท่าเทียมกันทางสังคม รอลส์ เชื่อว่ามนุษย์ที่ตกอยู่ในม่านแห่งความไม่รู้พวกเขาจะไม่เอนเอียงปราศจากอคติจะเป็นจุดยืนที่เที่ยงธรรม

ซึ่งจะทำให้การเลือกออกมานั้นมีความยุติธรรมและภายใต้ม่านแห่งความไม่รู้ รอลส์ อนุญาตให้มนุษย์มีติดตัวได้เพียงสิ่งเดียว คือ ความสามารถในการใช้เหตุผล (ศุภชัย ศุภผล, 2538 : 182) และยังพบว่าแนวคิดความยุติธรรมของจอห์น รอลส์ เราสามารถศึกษาได้ใน 3 มิติ คือ 1) แนวคิดความยุติธรรมในมิติลักษณะของความยุติธรรม ที่มีเนื้อในการนำเสนอว่าความยุติธรรมนั้นเป็นอย่างไร โดยศึกษาได้จากผลงานของรอลส์เองในเรื่อง ทฤษฎีความยุติธรรมของรอลส์ 2) แนวคิดความยุติธรรมในมิติของการนำชีวิตประวัติของรอลส์มาประกอบเพื่อสะท้อนความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อกันระหว่างแนวคิดและชีวิตประวัติ และ 3) แนวคิดความยุติธรรมในมิติของผลกระทบต่อสังคม และแนวทางทางวิชา (John Rawls, 1971 : 3-4) ซึ่งแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เราได้เห็นถึงแนวคิดเรื่องความยุติธรรมที่รอลส์ได้นำเสนอต่อสาธารณะ และมีอิทธิพลต่อสังคมมาจนถึงปัจจุบัน

ความหมาย “ความยุติธรรม” ของจอห์น รอลส์

จอห์น รอลส์ ได้ทัศนะว่า แท้จริงแล้ว “ความยุติธรรม” คือ หลักการที่ถูกทำให้เชื่อว่า เป็นสิ่งที่ถูกยอมรับของบุคคลโดยทั่วไป และสอดคล้องกับสามัญสำนึกทางศีลธรรมซึ่งมีหลักการที่เกิดจากการตกลงร่วมกันของบุคคลเป็นเบื้องต้น และคำว่า “ความยุติธรรม” โดยทั่วไปนั้นเป็นคำที่ใช้กันทั่วไปในหลายความหมายและในหลายเรื่องโดยเฉพาะปรัชญาร่วมสมัย การที่จะเข้าใจทฤษฎีความยุติธรรมของรอลส์นั้นจะต้องเข้าใจ ขอบเขตความยุติธรรมของรอลส์ก่อนว่าการที่จะตีความหรือการนำความหมายของความยุติธรรมโดยทั่ว ๆ ไปมาใช้ นั้น อาจทำให้เข้าใจทฤษฎีความยุติธรรมของรอลส์ผิดพลาดได้ สิ่งที่ทฤษฎีความยุติธรรมของรอลส์ได้พิจารณาถึงคือ โครงสร้างของสังคม ทำให้ทฤษฎีของรอลส์แตกต่างจากทฤษฎีความยุติธรรมของคนอื่น ๆ โดยหลักการความยุติธรรมของรอลส์ เป็นหลักการที่นำมาใช้เลือก หรือตัดสินโครงสร้างการจัดการทางโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมในการแบ่งผลประโยชน์ ซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันในการแบ่งสรรปันส่วนทางสังคมอย่างเหมาะสม จึงกล่าวได้ว่า ความยุติธรรมของรอลส์ คือ คุณธรรมข้อแรกของสถาบันสังคมโดยความเท่าเทียมของรอลส์ไม่ได้เริ่มจากเท่าเทียมในฐานะสถานภาพหรือในฐานะความรู้ แต่มนุษย์เราล้วนเท่าเทียมกันในความไม่รู้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือในสถานะดั้งเดิมนั้นมนุษย์เราล้วนเท่าเทียมกันซึ่งหากเราตระหนักเรื่องนี้ได้ เราก็จะละจากสถานะทางสังคมต่าง ๆ เพื่อสุดท้ายจะได้มาร่วมกันสร้างหลักแห่งความยุติธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน แล้วใช้หลักการนี้เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับสร้างหลักความยุติธรรมร่วมกัน (จินทนา แสนคำ, 2563 : 74-75) จากความหมายของความยุติธรรมที่รอลส์ได้ให้ไว้เราได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิด 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสัญญาประชาคม กลุ่มเสรีนิยม และ

กลุ่มประโยชน์นิยม รอลส์ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของเสรีนิยมและความเสมอภาค ซึ่งเขาไม่ยอมรับการให้เหตุผลแบบธรรมชาตินิยม และความเสมอภาคดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าปราศจากการช่วยเหลือปัจเจกชนที่เสียเปรียบ (ประโยชน์ สังกลิน, 2561 : 129-130)

นอกจากนี้รอลส์ยังกล่าวว่า สังคมที่จะมีความยุติธรรมนั้นจะต้องเกิดจากโครงสร้างของสังคมหรือสถาบันทางสังคมที่มั่นคง เพราะสิ่งดังกล่าวจะเป็นตัวกำหนดสิทธิ และหน้าที่ขั้นพื้นฐานของบุคคลในสังคม และการแบ่งภาระหน้าที่ รวมถึงผลประโยชน์จากการร่วมมือกันทางสังคม เพราะเป็นตัวกำหนดสภาพบุคคล และมีผลต่อสภาพบุคคลนั้นเป็นอย่างมาก ได้แก่ รัฐธรรมนูญ กฎหมาย ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา และการจัดการทางสังคม เช่น เสรีภาพทางความคิด เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพทางทรัพย์สินส่วนบุคคลในวิธีการผลิต ความยุติธรรมของโครงสร้างทางสังคมจึงขึ้นอยู่กับสิทธิและหน้าที่ขั้นพื้นฐานของประชาชนได้ถูกกำหนดไว้อย่างไร และหลักการเหล่านี้จะต้องเป็นหลักการที่บุคคลที่มีเสรีภาพและมีเหตุผลมาทำการตกลงถึงผลประโยชน์ของเขา ซึ่งเป็นหลักการที่ยอมรับร่วมกันตั้งแต่แรกในสภาวะของความเท่าเทียมกันของทุกคนในการอยู่ร่วมกัน หลักการเหล่านี้จะเป็นหลักการที่จะนำมาควบคุมลักษณะและรูปแบบของการร่วมมือกันทางสังคมที่พวกเขาจะเข้าไปอยู่ร่วมกัน และวิธีพิจารณาถึงหลักการของความยุติธรรมที่เกิดจากข้อตกลงดังกล่าวนี้ ถูกเรียกว่า “ความยุติธรรมในรูปแบบของความเที่ยงธรรม (Justice as Fairness)” (John Rawls, 1971 : 11)

ทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น รอลส์

ทฤษฎีความยุติธรรม (A Theory of Justice) ของจอห์น รอลส์นั้น ถือกำเนิดขึ้นสืบเนื่องมาจากก่อนยุคสมัยของจอห์น รอลส์ ความยุติธรรมได้รับอิทธิพลจากแนวคิดอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ซึ่งมองว่าสังคมควรจะยังประโยชน์ที่ดียิ่งที่สุดให้กับกลุ่มคนส่วนมากที่สุดในสังคมจึงจะเรียกได้ว่าสังคมนั้นมีความเป็นธรรมทางสังคม ซึ่งรอลส์ไม่เห็นด้วยกับความยุติธรรมแบบอรรถประโยชน์นิยม เพราะว่าการใช้แนวคิดดังกล่าวทำให้คนส่วนน้อยถูกกลืนสิทธิ และมีผลให้เสรีภาพของปัจเจกบุคคลมีความสำคัญเป็นอันดับสอง เมื่อเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนถูกละทิ้งเพื่อเป้าหมายรวมของสังคม เช่น เพื่อให้เกิดสวัสดิการทางสังคมสูงสุด (Maximize Social Welfare) โดยยอมรับหลักการที่ทำให้เกิดความเสียเปรียบของบุคคลบางกลุ่ม เพื่อเห็นแก่ผลรวมของประโยชน์ที่มากขึ้น (A Greater sum of Advantages) นั้น แสดงให้เห็นว่าลัทธิประโยชน์นิยมให้ความสำคัญแก่สิ่งที่ดีเหนือสิ่งที่จะต้องเป็นการให้ความสำคัญแก่อรรถประโยชน์เหนือสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน โดยไม่คำนึงถึงว่าทุกคนคุณค่าทางจริยธรรมเท่าเทียมกัน โดยถือว่าความพึงพอใจเท่านั้นเป็นความดีที่มีค่าในตัวเอง (intrinsic good) ทฤษฎีความยุติธรรมของรอลส์จึงกล่าวไว้ว่า “ลัทธิประโยชน์นิยมไม่ให้ความสำคัญถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล” (John Rawls, 1971 : 7) นอกจากนี้รอลส์

ยังเห็นว่า “ความยุติธรรมต้องกระจายอย่างทั่วถึง” รอลส์จึงแสวงหาวิธีการแก้ไขและได้นำเสนอวิธีการแก้ปัญหาที่สำคัญไว้ คือ “การกระจายความยุติธรรม (Distributive justice)” ที่เป็นแนวคิดทางการเมืองที่มีลักษณะประนีประนอมระหว่างเสรีนิยมและสังคมนิยม

ซึ่งทั้งสองแนวคิดมีความขัดแย้งกันในเรื่องของเสรีภาพ และความยุติธรรมทางสังคม เพราะทุกระบบมีข้อจำกัดเกี่ยวกับขอบเขตของคุณค่าทางจริยธรรม และคุณค่าทางการเมือง จึงไม่สามารถมีพื้นที่เพียงพอสำหรับคุณค่าทั้งหมด รอลส์จึงกำหนดจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ไข และความเป็นไปได้ที่จะทำให้สังคมมีเสรีภาพ และความยุติธรรมควบคู่กันไปรวมทั้งมีเสถียรภาพในการดำรงอยู่ตลอดไป (John Rawls, 1993 : 198)

การให้เหตุผล “ความยุติธรรม” ของ จอห์น รอลส์

ความยุติธรรมนั้นมีรากฐานมาจากทฤษฎีสัญญาประชาคมแบบดั้งเดิมที่มีการนำทฤษฎีสัญญาประชาคมมาประยุกต์เป็นนามธรรมในลักษณะที่เป็นเหตุการณ์สมมติเป็นสถานการณ์เริ่มต้นของการให้เหตุผลในทฤษฎีความยุติธรรม ที่เรียกว่า “สถานะแรกเริ่ม” ที่ต้องอธิบายควบคู่ไปกับ “ดุลยภาพจากการไตร่ตรอง” ดังนี้

1) สถานะแรกเริ่ม (The Original Position) เป็นการสมมติของกลุ่มบุคคลที่ไม่เอาเปรียบกัน แต่เนื่องจากการขาดความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติตามธรรมชาติ และสถานะทางสังคมจึงถูกกำหนดให้มีทักษะแรกเริ่มคือ “ม่านแห่งความไม่รู้จริง” ได้แก่ การที่บุคคลในสถานะแรกเริ่มนั้นไม่รู้ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ไม่รู้ถึงสถานที่ สถานะทางสังคม คุณสมบัติต่าง ๆ และความสามารถตามธรรมชาติ เป็นต้นและสถานการณ์สมมติโดยสถาบันทางสังคมนี้อาจยุติลงได้ต้องผ่านข้อตกลงที่เป็นสมมติฐานเริ่มต้นก่อนจึงมีการเกิดรัฐธรรมนูญ และสภานิติบัญญัติในการออกกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักความยุติธรรมที่ได้ตกลงกันไว้ ข้อตกลงที่มีเงื่อนไขจากสถานการณ์เริ่มต้นนี้จะทำให้การเลือกหลักการเป็นไปด้วยเหตุผล และการยอมรับความจริง ซึ่งสิ่งนี้ถือว่าสามารถใช้เป็นพื้นฐานของการยอมรับโดยสาธารณะ (John Rawls, 2001 : 17) นอกจากนี้รอลส์ยังให้เหตุผลว่า การให้เหตุผลของความยุติธรรมไม่สามารถยืนอยู่บนพื้นฐานของความว่างเปล่าทางจริยธรรม แต่สิ่งนั้นมันต้องเกิดจากการยอมรับของเสียงส่วนใหญ่ที่เป็นมติมหาชนที่ดำเนินการให้เหตุผลโดยสาธารณะ และจริยศาสตร์ต้องหาข้อตกลงพื้นฐานที่เป็นไปได้ด้วยการนำเสนอถึงการให้เหตุผลในทฤษฎีความยุติธรรมที่เรียกว่า “ดุลยภาพจากการไตร่ตรอง” (John Rawls, 2005 : 581)

2) ดุลยภาพจากการไตร่ตรอง (Reflective Equilibrium) เป็นสมมติฐานเกี่ยวกับการให้เหตุผลทางจริยศาสตร์ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางอภิปรัชญา กล่าวคือ การให้เหตุผลทางจริยศาสตร์นั้นจะต้องผ่านกระบวนการให้เหตุผลทางจริยธรรมเท่านั้น และต้องมีความสอดคล้องกับความเชื่อทางจริยธรรมในดุลยภาพที่เกิดจากการไตร่ตรองคือการที่มนุษย์มีความสามารถในการใช้เหตุผลและตัดสินใจทางจริยธรรม

ที่ไม่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จทางจิตวิญญาณ แต่ต้องเกิดผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบต่อทัศนะทางจริยธรรมอื่น ๆ ประกอบด้วย ซึ่งรอลส์เรียกสิ่งนี้ว่า “คุณภาพจากการไตร่ตรองอย่างกว้างขวาง” (Lehning percy, 2009 : 36) ซึ่งทำให้เราเห็นว่า จอห์น รอลส์ ไม่ยอมรับความยุติธรรมจากแนวคิดของกลุ่มชนชาตินิยม และการหาเหตุผลทางนิรนัยที่เกิดจากพื้นฐานความจริงทางอภิปรัชญา ส่วนบทบาททางจริยศาสตร์เกี่ยวกับการหาหลักจริยธรรมที่มีนัยแฝงเกี่ยวกับความสามารถทางจริยธรรมของมนุษย์ จะใช้วิธีการตีความแบบคานต์ด้วยการตั้งสมมติฐานว่า “มนุษย์ทุกคนมีหลักจริยธรรมในตนเอง” และหลักในการพิจารณาคุณภาพจากการไตร่ตรองต้องเริ่มต้นจากการที่บุคคลในสถานะแรกเริ่มได้เลือกหลักความยุติธรรมโดยพิจารณาทบทวนกลับไปกลับมาเพื่อให้การตัดสินใจมีความรอบคอบตรงกับหลักความยุติธรรม และเงื่อนไขในสถานการณ์เริ่มต้น (Lehning percy, 2009 : 35-36)

“ความยุติธรรม” ในทัศนะของจอห์น รอลส์

จากแนวคิดเรื่องความยุติธรรมที่ได้นำเสนอมาแล้วนั้นทำให้สรุปได้เป็นเบื้องต้นว่า ความยุติธรรมดังกล่าวนั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าปราศจากข้อตกลงทางสังคมเพื่อเป็นการกระจายผลประโยชน์และภาระหน้าที่ของความร่วมมือทางสังคมให้เป็นไปอย่างเหมาะสมโดยมอบสิทธิหน้าที่ของความร่วมมือและมีเงื่อนไขที่เรียกว่า “สถานการณ์ของความยุติธรรม” ซึ่งแนวคิดนี้รอลส์ได้รับมาจากเดวิด ฮูม ที่กล่าวว่าสมาชิกในสังคมที่มีทัศนะในความเชื่อที่แตกต่างกันทำให้มีความคิดเรื่องที่ดีไม่แตกต่างกันด้วย เมื่ออยู่ร่วมในสังคมที่ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัดจึงไม่เพียงพอต่อความต้องการของทุกคน ซึ่งสถานการณ์ของความยุติธรรมนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) สถานการณ์ที่เป็นภววิสัย คือ ภาวะที่ความร่วมมือของมนุษย์เกิดขึ้นภายใต้ 1) สถานการณ์ที่เป็นภววิสัยเงื่อนไขของความขาดแคลนปานกลาง หมายถึง การอยู่ร่วมกันในอาณาเขตที่มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างจำกัดที่ไม่ได้อุดมสมบูรณ์จนเกินความต้องการแต่ก็ไม่ได้ขาดแคลนจนไม่สามารถแบ่งปันกันได้

2) สถานการณ์ที่เป็นอัตวิสัย คือ สถานการณ์ที่สมาชิกในสังคมมีเป้าหมายและความสนใจที่แตกต่างกัน จึงเกิดข้อเรียกร้องของบุคคลในเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ทางสังคม (John Rawls, 1971 : 126-127)

จอห์น รอลส์ ได้กล่าวว่า ความยุติธรรมในฐานะที่เป็นความเที่ยงธรรม ซึ่งแนวคิดนี้เป็นแนวคิดแบบเสรีนิยมในระบอบประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญแก่การกระจายเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน โดยเน้นไปที่ความเท่าเทียมกันของมนุษย์เป็นสำคัญโดยมีจุดหมายคือความมีอิสระในระดับปัจเจกบุคคลที่ได้เลือกการดำเนินชีวิตของตน และประชาชนในระบอบประชาธิปไตยมีสิทธิทางการเมืองอย่างเท่าเทียม

รวมถึงความเท่าเทียมกันของโอกาสในการศึกษา และอาชีพ และรอลส์ได้ให้หลักความยุติธรรมไว้ 2 ข้อ ดังนี้

1. หลักความเท่าเทียมกันของเสรีภาพ (The Principle of Equal Liberty) หมายถึง บุคคลจะต้องมีสิทธิในระบบเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เท่าเทียมกันอย่างกว้างขวางและสอดคล้องกับระบบเสรีภาพสำหรับทุกคน ซึ่งแนวคิดความเท่าเทียมของประชาชนในเรื่องความยุติธรรม และอรรถประโยชน์ส่วนรวมนี้อรอลส์ได้รับมาจากแนวคิดของรูสโซ (John Rowls, 1971 : 302) และบุคคลในความหมายของหลักความเท่าเทียมกันของเสรีภาพเป็นความอิสระในการปกครองตนเอง พัฒนาความสามารถของมนุษย์ และการแสวงหาชีวิตที่ดี ซึ่งเป็นแนวคิดของบุคคลแบบอุดมคติแบบเสรีนิยมที่มีอิสรภาพแบบแนวคิดของคานต์ แต่อรอลส์ได้ให้ทัศนะที่แตกต่างเกี่ยวกับเรื่องบุคคลในอุดมคติแบบเสรีนิยมที่มีความสุขของกลุ่มเสรีนิยมคลาสสิกที่เห็นว่าความยุติธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย คือ ความสุขของปัจเจกบุคคล ส่วนรอลส์ได้สรุปในเรื่องหลักความเท่าเทียมกันของเสรีภาพว่า ความอิสระ (Independence) และอิสรภาพ (Freedom) ต่างหากที่เป็นจุดมุ่งหมายอันดับแรกของความยุติธรรม ซึ่งเสรีภาพขั้นพื้นฐานจะต้องประกอบด้วย 1) เสรีภาพด้านมโนธรรมและความคิด 2) อิสรภาพในการรวมตัวกัน 3) เสรีภาพทางการเมืองที่เท่าเทียมกัน 4) สิทธิ และเสรีภาพที่จะปกป้อง และยึดมั่นในหลักการ และอิสรภาพของบุคคล 5) สิทธิ และเสรีภาพภายใต้หลักนิติธรรม (John Rowls, 1971 : 61) ดังนั้น ความยุติธรรมในความหมายของรอลส์จึงหมายถึงเสรีภาพที่มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด

2. หลักความเท่าเทียมของโอกาส (The Principle of Fair Equality of Opportunity) หมายถึง การพิจารณาถึงหลักแห่งความไม่เท่าเทียมในด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม ประกอบด้วยจึงจะเห็นหลักแห่งความเท่าเทียมของโอกาส ด้วยการพิจารณาถึงปัจจัย 2 ด้าน ประกอบด้วย ดังนี้

1) ตำแหน่งหน้าที่เปิดโอกาสให้แก่ทุกคนภายใต้เงื่อนไขของความเท่าเทียมกันและความเที่ยงธรรมของโอกาส ซึ่งเรียกว่า “หลักความเท่าเทียมกันของโอกาส”

2) ต้องเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ที่มากที่สุดของกลุ่มบุคคลที่เสียเปรียบมากที่สุด ซึ่งเรียกว่า “หลักความแตกต่าง”

ความเท่าเทียมกันของโอกาสในทัศนะของรอลส์ไม่เพียงแต่เปิดให้มีการแข่งขันอย่างเสรีเท่านั้น แต่ผู้สมัครทุกคนควรมีโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการแข่งขันอย่างเที่ยงธรรมทำให้เกิดโอกาสแห่งความสำเร็จของบุคคลที่มีความตั้งใจและความสามารถเหมือนกันอย่างเท่าเทียม เช่น บุคคลที่มีระดับสติปัญญาเท่ากันควรได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน แม้ว่าสถานภาพทางสังคมจะแตกต่างกัน ดังนั้นระบบการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนควรเปิดโอกาสให้กับทุกคนให้ได้รับการศึกษา และตำแหน่งหน้าที่การงานต้องไม่มีการกีดกันระหว่างชนชั้นทางสังคม (John Rowls, 1971 : 302)

จากการนำเสนอแนวคิดเรื่อง “ความยุติธรรม” ในทัศนะของจอห์น รอลส์ ทำให้สรุปได้ว่า หลักความยุติธรรมทั้งสองข้อที่ได้นำเสนอมานี้เป็นเป้าหมายหลักของการตกลงร่วมกันเพื่อการยอมรับ ในหลักการอยู่ร่วมกันที่จะควบคุมโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมให้ดำเนินการด้วยความเที่ยงธรรมโดยนำไปใช้ผ่านสถาบันของสังคมที่จะนำพาสังคมไปสู่สถานะที่ทำให้เกิดสังคมที่มีการจัดระเบียบแบบแผนอย่างดี ที่ทำให้สังคมเป็นสังคมที่มีเสรีภาพและความเสมอภาคที่จะนำไปสู่ความยุติธรรมของสังคมที่จะนำไปสู่เป้าหมาย คือ ความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะเป็นสังคมแห่งการพึ่งพาด้วยการจัดสรรผลประโยชน์และภาระต่างๆ ในสังคมอย่างเป็นธรรมตามข้อตกลง และสมาชิกของสังคมที่มีแนวคิดเรื่องความยุติธรรมอย่างเดียวกัน เพราะมีโนธรรมแห่งความยุติธรรมของสมาชิกทุกคนในสังคมนำไปสู่ความรู้ถึงสิ่งใดเป็นธรรม ไม่เป็นธรรม และเมื่อเราได้ปฏิบัติตามหลักความยุติธรรมอย่างถูกต้องแล้วตัวเราก็คงได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรมเป็นการตอบแทน

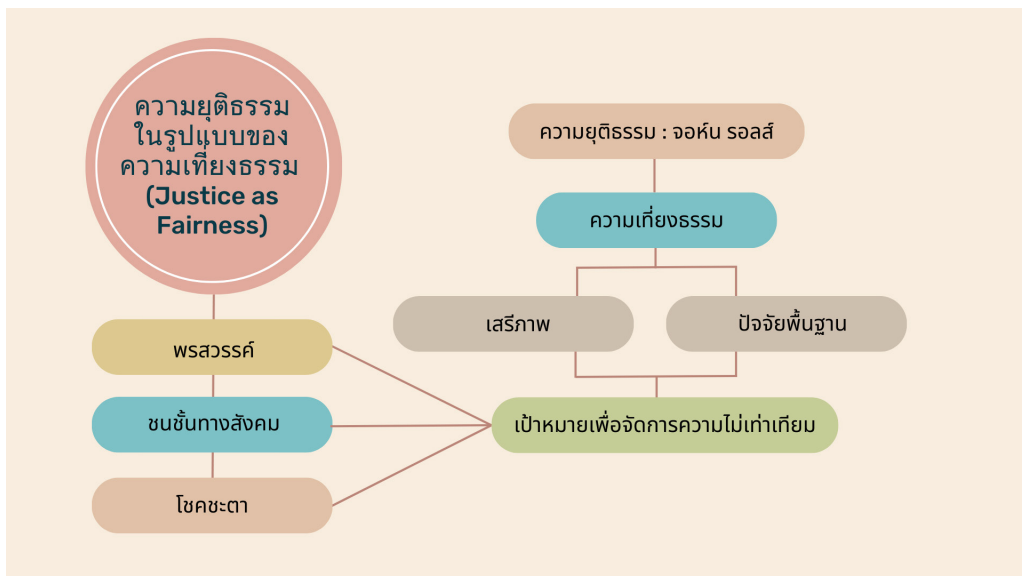
สรุป

จากการนำเสนอบทความเรื่อง “ความยุติธรรม : จอห์น รอลส์” สามารถสรุปได้ว่า ความยุติธรรมในความหมายของจอห์น รอลส์ คือ การให้เหตุผลเชิงปรัชญาเพื่อต้องการที่จะหาหลักการสากลที่จะนำมาสร้างความยุติธรรมให้เกิดแก่สังคมโดยหลักความยุติธรรมนี้จะต้องเป็นหลักการที่ทุกคนในสังคมยอมรับ และรับรู้ร่วมกันด้วยการให้คุณค่ากับแนวคิดของนักปรัชญายุคก่อนมาประยุกต์ใช้กับแนวคิดของตนด้วยการวิเคราะห์วิจารณ์แล้วนำไปใช้เพื่อการอธิบายปรากฏการณ์ของสังคม และความยุติธรรมของจอห์น รอลส์ เป็นการนำเสนอทฤษฎีที่วางอยู่ตรงกลางระหว่างแนวคิดของเสรีนิยม ที่ให้ความสำคัญกับเสรีภาพของปัจเจกบุคคล และแนวคิดสังคมนิยม ที่ให้ความสำคัญในความเสมอภาคในการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้น จอห์น รอลส์ จึงได้สร้างหลักมูลฐานที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคมเพื่อเป็นเงื่อนไขในการสร้างทฤษฎีของตนจึงได้เน้นความยุติธรรมในรูปแบบของความเที่ยงธรรมเป็นเป้าหมายหลักด้วยการตกลงร่วมกันในสถานการณ์ที่กำหนดไว้อย่างเหมาะสม ด้วยการนำเสนอถึง ความเท่าเทียมกันของบุคคล ในด้านการมีเหตุผลทางศีลธรรม และสามารถที่จะคิดถึงจุดหมายของชีวิตของตนเองด้วยการเคารพในตนเองเพราะหลักการนี้จะทำให้บุคคลมีอิสระ และมีเหตุผลอยู่ในสถานการณ์ที่เท่าเทียมกันด้วยการคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนในอนาคต ด้วยการคำนึงถึงหลักการ 2 อย่าง ที่จอห์น รอลส์ ได้นำเสนอไว้ คือ 1) หลักความเท่าเทียมกันของเสรีภาพ (The Principle of Equal Liberty) 2. หลักความเท่าเทียมของโอกาส (The Principle of Fair Equality of Opportunity) จากหลักการทั้ง 2 ข้อนี้ในข้อแรกเป็นการดำเนินชีวิตอย่างอิสระภาพของปัจเจกบุคคล และข้อที่ 2 เป็นไปเพื่อการลดความแตกต่างทางสังคมระหว่างคนที่ได้เปรียบกับคนที่เสียเปรียบจากความไม่แน่นอนทางสังคมตามธรรมชาติ

ซึ่ง จอห์น รอลส์ เชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นแท้จริงแล้วมนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีเหตุผลติดตัวมาแต่กำเนิดด้วยกันในเรื่องความสามารถที่จะใคร่ครวญในเรื่องต่าง ๆ และสามารถเลือกวิธีการดำเนินชีวิตของตนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ตนเลือกได้จนนำไปสู่ความอิสระและความเท่าเทียมกัน นี่คือเป้าหมาย “ความยุติธรรม” ของจอห์น รอลส์

องค์ความรู้ใหม่

จากการนำเสนอบทความเรื่อง “ความยุติธรรม : จอห์น รอลส์” ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า ทฤษฎีความยุติธรรมของรอลส์เป็นการกล่าวถึงความยุติธรรมในฐานะที่เป็นความเที่ยงธรรมที่เน้นเรื่องการกระจายเสรีภาพ และปัจจัยพื้นฐานด้วยความยุติธรรมโดยมีจุดมุ่งหมายในการจัดการกับความไม่เท่าเทียมที่เกิดจากความไม่แน่นอนในชีวิตของปัจเจกบุคคล 3 ประการ คือ 1) ความไม่แน่นอนของคุณสมบัติตามธรรมชาติ (พรสวรรค์) 2) ความไม่แน่นอนของสถานะทางสังคม (ระบบชนชั้นทางสังคม) 3) ความไม่แน่นอนของโอกาส (โชคชะตา) เพราะมนุษย์เกิดมาพร้อมคุณสมบัติตามธรรมชาติที่มีความสามารถ สติปัญญา และพลังกำลังอย่างไม่เท่าเทียม จึงไม่ควรนำสิ่งเหล่านี้มาเป็นเครื่องตัดสินทางจริยธรรมเพราะจะนำไปสู่ความไม่ยุติธรรมได้ สรุปเป็นแผนภูมิภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

- เกษดา ทองเทพไพโรจน์. (2553). การวิเคราะห์เปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมของจอห์น รอลส์ กับพระพุทธศาสนา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จันทนา แสนคำ. (2563). ความยุติธรรมของระยะเวลาการออกคำสั่งทางปกครองตามมโนทัศน์ของจอห์น รอลส์. (ดุสิตนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- ทวีป มหาสิงห์. (2563). การก่อรูป “ทฤษฎีความยุติธรรม” ของจอห์น รอลส์. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 11(ฉบับเพิ่มเติม), 1-28.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. (2557). นิติปรัชญา. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภชัย ศุภผล. (2558). จอห์น รอลส์ : ว่าด้วยทฤษฎีความยุติธรรมและชีวิตของ จอห์น รอลส์. กรุงเทพฯ: วิคตอรี.
- สมยศ เชื้อไทย. (2548). นิติปรัชญาเบื้องต้น. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- โสภณ รัตนกร. (2555). ความยุติธรรม. บทบัณฑิตย, 25(2).
- อริยา เอี่ยมชื่น. (2544). สารานุกรมประวัติศาสตร์โลก. กรุงเทพฯ: บริษัท ไรต์เดอร์ส ไตเจสท์.
- Freeman, S., (2007), Rawl, London, New York : Routledge.
- Lehning, P. B., (2009). John Rawls : An Introduction, New York: Cambridge University Press.
- Rawl, J., (2000), Lectures on the History of Moral Philosophy, Cambridge, Mass : Harvard University Press.
- Rawl, J., (2005), A theory of Justice : Original Edition, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Rawl, J., (2007), Lectures on the History of Political Philosophy, Cambridge, Mass : The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawl. J., (1993), Political Liberalism, New York : Columbia University Press.
- Rawl. J. (2001). Justice as Fairness a restatement, Erin Kelly. Cambridge : Harvard University Pass.